

**El Talaiot 3 de Son
Fornés
(Montuiri, Mallorca):
dades preliminars**

Paula Amengual
Marc Ferré
Albert Forés
Vicente Lull
Rafael Micó
Beatriz Palomar
Cristina Rihuete
Roberto Risch

EL TALAIOT 3 DE SON FORNÉS (MONTUÏRI, MALLORCA): DADES PRELIMINARS

Paula Amengual*

Marc Ferré*

Albert Forés**

Vicente Lull**

Rafael Micó**

Beatriz Palomar***

Cristina Rihuete**

Roberto Risch**

RESUM: L'excavació del talaiot 3 de Son Fornés ha aportat noves dades per entendre l'entramat urbanístic del poblat talaiòtic on, fins al moment, es coneixien dos talaiots, la murada de tancament del poblat i diferents estructures d'habitació. A diferència del T1 i del T2, aquest nou talaiot fou reutilitzat i va patir importants remodelacions durant el període posttalaiòtic i en època clàssica. Presentam aquí la seqüència estratigràfica documentada durant l'excavació i fem èmfasi tant en els aspectes arquitectònics com en l'equipatge material corresponent a cada fase.

PARAULES CLAU: prehistòria de Mallorca, talaiot, arquitectura ciclòpia.

ABSTRACT: The excavation of Talayot 3 has provided new data that allows us to have a better grasp of the occupation of this important Talayotic settlement. Two more talayots (T1 and T2), a large cyclopean closing wall, as well as several dwellings had been previously investigated. Contrary to T1 and T2, Talayot 3 was remained in use after it was first abandoned and underwent substantial architectural modifications during both post-Talayotic and Roman times. This paper offers a comprehensive overview of its stratigraphic record with a special emphasis on architectural features and material remains.

KEYWORDS: Mallorca prehistory, talayot, cyclopean architecture.

Amb el topònim de Son Fornés es coneix la finca pública que es troba situada a uns 2,5 km del nucli urbà de Montuïri (coordenades geogràfiques 39° 35' 3'' latitud nord i 2° 58' 13'' longitud est). Aquesta ocupa una àrea d'uns 100.000 m² en què s'inclou el jaciment arqueològic de Son Fornés, amb una extensió d'uns 21.300 m² i del què poc més del

* Museu Arqueològic de Son Fornés, Molí d'en Fraret, 07230, Montuïri (Mallorca).
<info@sonfornes.mallorca.museum>

** Departament de Prehistòria, Universitat Autònoma de Barcelona, Edifici B, 08193, Bellaterra (Barcelona);

*** Department of Archaeology. School of Human and Environmental Sciences. University of Reading (UK).

10% s'ha excavat en un total de dotze campanyes. Aquests treballs han estat objecte de diferents publicacions (Díez [et al.] 1980; Gasull [et al.] 1981; Gasull [et al.] 1984a-c.; Dueñas [et al.] 1986; Lull [et al.] 2001) i treballs de recerca (Lull 1977; González Marcén 1989; Mayoral 1983; Palomar 2005; Amengual 2006).

Son Fornés fou ocupat de manera ininterrompuda des del segle IX cal. ANE fins a mitjan segle I, data a partir de la qual fou ocasionalment freqüentat fins a època altmedieval (segles V-VII). S'han establert diferents fases d'ocupació: talaiòtica (segle IX-mitjan segle VI cal. ANE), posttalaiòtica (mitjan segle VI-segle III cal. ANE) i clàssica (mitjan segle III ANE-I DNE). Aquesta seqüència ha fet que Son Fornés esdevingui un jaciment de referència per conèixer els processos de canvi social de les comunitats de l'interior de l'illa al llarg del I mil·lenni abans de la nostra era.

De la primera fase d'ocupació, la talaiòtica, s'han excavat un total de sis estructures d'habitació (HT1-HT6) i tres talaiots (T1, T2 i T3). L'excavació del tercer talaiot durant les campanyes de 2002 i 2003 oferia l'oportunitat d'aportar nova llum sobre la funcionalitat i cronologia d'aquests edificis emblemàtics. D'una banda, es tractava de conèixer el paper que el T3 degué desenvolupar en un poblat amb altres talaiots amb funcions ja conegudes i ben diferenciades (Gasull [et al.] 1984a i b; Díez [et al.] 1981). Així, en el T1 es documentaren tasques d'esquarterament i de distribució de carn de bòvids i porcíns a les diferents unitats domèstiques, mentre que el T2 probablement fou un centre de caràcter políticoreligiós. A més, s'obria la possibilitat d'obtenir noves mostres per la datació radiocarbònica de l'ús d'aquest tipus d'edificis i, a la vegada, de definir millor la cronologia de les primeres ocupacions a Son Fornés.

EL TALAIOT 3 (T3) I LA SEVA EXCAVACIÓ

El T3 es troba situat a l'extrem sud-est del jaciment de Son Fornés, a una distància aproximada de noranta metres respecte del T1 i a seixanta metres del T2; els tres edificis turriformes conformen una alineació en sentit nord-oest/sud-est (figura 1.1).

Abans d'iniciar les tasques d'excavació, es podien observar alguns dels grans blocs de pedra que indicaven la presència d'un recinte de grans dimensions i de planta amb tendència circular. Les restes no sobresortien gaire del nivell del sòl, amb la qual cosa l'aparença general era força diferent de les habituals formacions tumulàries que delaten les runes dels talaiots.

Un cop eixarmada la zona, varen quedar al descobert alguns trams del gran mur circular que facilitaven la delimitació del recinte i la planificació de l'excavació. L'aparent modificació estructural identificada en dos punts del mur, que posteriorment identificaríem com a àrea d'accés i com a zona denominada «nínxol», va determinar que els treballs es realitzassin en dues fases. En la primera, durant la campanya de l'any 2002, es va dur a terme l'excavació de pràcticament la totalitat de la cambra, mentre que la segona, l'any 2003, afectà els dos sectors esmentats, de dimensions més petites (figura 1.2).

La metodologia d'excavació es basà en la teoria de conjunts (Gasull [et al.] 1984a; Castro [et al.] 1999). Cada conjunt arqueològic, de gènesi antròpica o natural, és una proposta teoricointerpretativa formada per diferents subconjunts. En el cas dels conjunts antròpics, els subconjunts sedimentaris i/o estructurals que els defineixen corresponen a les transformacions materials, conseqüència de l'ús social. Durant l'excavació del T3 es proposaren un total de quatre conjunts arqueològics amb els respectius subconjunts, que descriurem a continuació.

Conjunt I

Abans d'iniciar l'excavació, es podia observar en superfície el mur perimetral del T3 (mur *a*), de doble parament amb reompliment, i també un mur curvilini (mur *b*) que semblava interrompre el traçat circular del parament intern del mur *a* en el quadrant nord-oriental (la localització dels diferents murs i subconjunts estructurals s'il·lustra a la figura 2.1).

El parament intern del mur perimetral del T3 delimitava l'extensió del conjunt I. Aquest es definí empíricament a partir de dos subconjunts (IA1 i IA2), formats majoritàriament per «terra de mata» i pedres petites i mitjanes i amb una potència conjunta que variava entre nou i noranta-sis centímetres. El subconjunt IA1 s'estenia per la totalitat de la cambra, mentre que l'IA2 es restringia a l'àrea del nínxol. A més, l'excavació deixava veure les últimes remodelacions sobre les ruïnes de l'edifici amb la construcció de dos murs (anomenats *c* i *d*). El mur *c*, d'uns 2,5 metres de longitud i traçat rectilini, era de doble parament sense reompliment, aixecat amb blocs de pedra calcària de tamany mitjà i tancava i segellava el dipòsit del sector «nínxol». El mur *d*, també de doble parament sense reble, només conservava una filada de blocs de calcària de tamany petit i mitjà i tancava l'espai entre els brancals del sector «entrada». Aquests dos murs no tenien continuïtat en el registre estratigràfic documentat per sota del subconjunt IA1.

Pel que fa a les restes arqueològiques documentades al conjunt I, trobam una àmplia gamma de materials ceràmics, majoritàriament fets a torn i de cronologia diversa. Els més antics no ultrapassen el segle III ANE i corresponen a àmfores grecoitàliques i ebusitanes (T-8.1.2.1 i T-8.1.3.1), a banda d'alguns fragments de bicònics de ceràmica grisa de la costa catalana. Més abundants són les importacions característiques dels segles II i I ANE a Mallorca, amb fragments de ceràmica comuna ebusitana (Eb-69, Eb-73) i àmfores de la mateixa illa (T-8.1.3.2 i T-8.1.3.3) i d'Itàlia (Dressel 1A i 1B). El conjunt de materials més significatius, però, és el representat per peces datables entre les darreres dècades del segle I ANE i la primera meitat del I DNE, entre les quals trobam diferents plats, tasses i bols, molt ben conservats, de terra sigil·lada itàlica (formes *Consp.* 18 i 21) i parets fines (Mayet XXVIII, XIX i XXXII), i també restes d'àmfores (Dressel 2/4, Haltern 70, Pascual 1). Aquests materials altimperials es complementen amb d'altres lleugerament més recents, entre els quals hem d'esmentar una llàntia del tipus anomenat «de volutes» amb representació d'un cèrvid al disc (bon indicador del segle I DNE) i fragments de terra sigil·lada sudgàl·lica i, possiblement, també hispànica. Finalment, hem d'assenyalar la troballa d'una dena de collar, una base d'ungüentari i altres fragments de vidre.

Així doncs, els indicadors cronològics de l'atuell ceràmic suggereixen que aquest sector del poblat fou abandonat definitivament durant el segle I DNE i aporten noves dades sobre una freqüentació important, tot i que sense estructures d'habitació detectables, durant època altimperial.

Conjunt II

Sota el conjunt I, el conjunt II s'estenia per tot l'interior del recinte. La seva matriu sedimentària contenia pedres petites i mitjanes barrejades amb les restes de fang provinents d'alçats constructius. Aquest conjunt tenia una potència que variava entre divuit i quaranta-set centímetres.

Els subconjunts que el defineixen són el IIA1, IIA2 i IIA3. Els dos primers es localitzaren a banda i banda del mur *e*, que dividia la cambra en dos sectors (est i oest). A

l'àrea occidental (IIA2) es va trobar una acumulació més gran de pedres i restes d'enderroc contingudes en un sediment flonjo de color groc intens, que suggereix la presència d'una zona coberta a manera de porxo. Per contra, l'àrea oriental (IIA1), de composició més compacta i coloració groguenca, destacava per l'absència de runa, fet que podria ser indicatiu d'un espai descobert. Per sota d'ambdós subconjunts es localitzà el IIA3, format per terra compacta de color marró amb tonalitats groguenques, que s'estenia per tota la cambra.

Les estructures associades al conjunt II, al marge dels murs *a* i *b* documentats des de l'inici de l'excavació, són l'esmentat mur *e* i una superfície enllosada (IIB1) que se li adossa pel costat oriental (figura 2.2). Aquesta superfície, d'aproximadament un metre quadrat, va ser construïda amb aparell mixt poligonal irregular. El mur *e* presenta traçat rectilini i un únic parament d'aparell pseudoisòdom que creua l'interior de la cambra en sentit nord/nord-oest – sud/sud-est. Té una longitud d'uns dos metres i després de l'excavació del conjunt II deixà al descobert una única filada. Aquest mur i part de la superfície enllosada tingueren continuïtat en el conjunt III.

Les restes mobles són bàsicament ceràmiques, tant de producció local com d'importació. Entre els fragments recuperats, encara en procés d'anàlisi, destaquen les àmfores ebusitanes dels segles II i I ANE (T-8.1.3.2, T-8.1.3.3), tot i que també hi ha representació d'algunes formes anteriors (T-8.1.2.1, T-8.1.3.1). Entre la vaixela d'importació, molt menys abundant, trobam fragments de ceràmica campaniana A i pseudocampaniana (produïda a Eivissa), grisa de la costa catalana, ibèrica pintada, i gerres Eb-69 ebusitanes. Altres troballes destacables són una petita dena de pasta de vidre i color blau fosc i un fragment de pesa de teler de fang cuit.

En síntesi, les evidències materials del conjunt II indiquen una ocupació datable als segles II i I ANE.

Conjunt III

Aquest conjunt, amb una potència màxima de quaranta centímetres, ocupava tot l'interior de la cambra, la zona del nínxol i la de l'accés original al monument. Els primers subconjunts (IIIA1, IIIA2 i IIIA3) corresponen a restes d'enderroc, amb una composició sedimentària formada per argila i pedres petites i mitjanes procedents dels murs i del sostre. Tant IIIA1 com IIIA2 s'estenien per l'interior de la cambra i pels sectors d'accés i del nínxol, i estaven formats per arenes i llims flonjos amb coloracions fosques i punts de carbó, mentre que IIIA3, amb una potència mitjana de trenta-dos centímetres, es limitava a la cambra. Aquest es caracteritzava per la presència de taques de tàpia i carbons en una matriu d'arena compacta de color marró fosc.

El pis d'ocupació (IIIA4) es localitzà sota el subconjunt IIIA3 i abraça dos terços de l'extensió de la cambra. Al quadrant nord-oriental, descansava directament sobre la roca mare, mentre que al sector més meridional ho feia per damunt d'un nivell de condicionament, anomenat subconjunt IIIA6, que regularitzava el desnivell d'aquest sector. La composició sedimentària del pis era de terra sorrenca flonja de tonalitats fosques. Situat a la mateixa cota que IIIA4 i en la zona de la cambra on aquest no apareixia (quadrant sud-oriental), es localitzà el IIIA5, format per un sediment sorrenc compacte de color marró que contenia gran quantitat de pedres de diferents mides i diferent morfologia. Per la seva composició sedimentària i la poca quantitat de materials que conservava, el IIIA5 seria part d'un nivell de preparació del pis totalment desarticulat a sobre del qual es varen acumular les primeres restes d'enderroc. Per sota d'aquest i localitzat a l'àrea meridional de la cam-

bra, es documentà el subconjunt IIIA6, format per terra flonja de tonalitat marronosa, sense pedres, amb un elevat nombre de fragments ceràmics de tradició posttalaiòtica i algunes restes residuals de ceràmica talaiòtica.

En aquest moment d'ocupació del recinte, la cambra es trobava compartimentada en funció d'un eix divisor en sentit nord/nord-est - sud/sud-est (figura 2, 3) format per diversos elements: el mur *e*, documentat ja en el conjunt II, i una plataforma rectangular feta en paret seca d'uns cinquanta centímetres d'altura i amb un petit nínxol a la cara nord (IIIB1), als peus de la qual es trobà un espai enllosat de forma semicircular amb evidències clares de termoalteració (IIIB2), però net de cendres i carbons. A l'extrem del mur *e* es trobà la base d'una pilastra de secció circular (IIIB3), des d'on arrancava un petit mur de parament simple i aparell mixt pseudoisòdom (mur *f*) adossat a una base de columna (IIIB4). L'espai de comunicació que s'estenia entre la columna IIIB4 i el parament intern del mur *a* mesurava uns dos metres de longitud.

L'eix format pels murs *e* i *f* i els elements de sustentació IIIB3 i IIIB4 dividia la cambra en dos sectors. A l'oriental es localitzaren la majoria de les estructures auxiliars documentades. Una de les més interessants es trobava adossada al mur *b* i estava formada per un recipient de ceràmica a mà, col·locat de forma invertida i sense base, tot folrat d'una massa compacta de fang (IIIB10; figura 3.1). Al sud d'aquesta estructura, i pocs centímetres davant del brancal oriental d'accés a l'edifici, es documentà una cubeta (IIIB5) excavada a la roca mare. Té un perímetre pràcticament circular, d'uns noranta centímetres de diàmetre, una profunditat màxima de vint-i-vuit centímetres i uns cent noranta litres de capacitat. En el rebre trobarem fragments ceràmics de factura típicament posttalaiòtica, com els corresponents a una copa amb decoració de cordons verticals, alguns bocins informes d'àmfores punicoebusitanes i part d'una costella humana corresponent a un individu adult i amb els extrems rossegats. L'inventari de restes humanes del conjunt III es completa amb altres elements aïllats i recuperats als nivells d'enderroc de la meitat oriental del recinte. Es tracta, concretament, de la meitat proximal d'una tíbia infantil i fragments de costelles també infantils localitzats al subconjunt IIIA1 del sector nínxol i d'una falange proximal II-V de la mà i de morfologia adulta, trobada al subconjunt IIIA3.

En el sector nínxol es trobà un segon recipient ceràmic encaixat i immobilitzat per una massa de fang fermament aferrada a l'aparell mural (IIIB7, figura 3.2), formant un conjunt molt semblant al descrit anteriorment. Entre aquesta estructura i el vèrtex nord-est de la IIIB1 vàrem documentar dues cubetes excavades a la roca mare (IIIB8 i IIIB9), superposada parcialment la primera a la segona. El seu perímetre era pseudocircular, amb una amplada màxima d'1,10 metres en la primera i 0,9 metres en la segona. Totes dues tenien poca profunditat, amb un màxim de catorze i dotze centímetres, respectivament. El sediment que rebria ambdues estructures era argilós i compacte i no es trobà cap resta artefactual.

Pel que fa a l'àrea occidental de la cambra, hi trobarem una quarta cubeta (IIIB6) excavada a la roca mare, de planta molt irregular (1,5 x 1,3 metres), amb una profunditat màxima de nou centímetres i seixanta litres de capacitat. En aquesta, la presència de materials es reduïa a alguns bocins de ceràmica a mà, fragments informes d'àmfores punicoebusitanes i un petit fragment de ceràmica comuna amb decoració pintada de bandes paral·leles vermelles.

L'última estructura documentada corresponent a aquest moment d'ocupació, denominada IIIB11, es localitzà a la zona sud-est. Es tracta del llindar i l'esglaó que configuren l'accés al recinte (figura 4.1).

En l'apartat de troballes mobles del conjunt III destaquen diversos objectes metàl·lics. Tres són de bronze: un petit objecte tubular, una anella i un vara de bronze de

poc més de cinquanta centímetres trobada a la base del pis i al costat oest de la columna IIIB4. De ferro, vam recuperar diversos fragments molt deteriorats, d'artefactes possiblement diferents. Altres materials destacats són una petita dena de pasta de vidre i color turquesa, un fragment tubular i de traçat corbat de terra cuita, fragments d'os treballat, possiblement corresponents a punxons, i abundants restes faunístiques, entre les quals hem de destacar una banya de bòvid (figura 4.2).

Les restes ceràmiques més abundants corresponen a produccions locals de tipologia posttalaiòtica, com ara grans olles ovoides, conques, copes crestades i vasos troncocònics (figura 5.1). Pel que fa a la ceràmica a torn, al pis només es van documentar alguns fragments d'àmfores punicoebusitanes, concretament dues vores del tipus T-8.1.1.1 i una del T-8.1.2.1. Aquestes troballes situen l'ús del recinte durant el conjunt III entre els segles IV i III ANE.

A partir de l'estratigrafia mural i sedimentària, es van detectar una sèrie de remodelacions en l'estructura original de l'edifici que s'haurien produït en aquest moment d'ocupació. Es tracta, en primer lloc, de la modificació de l'accés al recinte (tant pel que fa al llindar com a l'orientació i la disposició dels brancals) i de la reforma del parament intern del mur a mitjançant el condicionament del nínxol (buidatge i reconstrucció de la paret original) i el bastiment del mur *b*. Aquest mur, de parament simple i traçat curvilini, va ser construït amb pedres mitjanes i grans col·locades a trencajunts en un aparell irregular de 9,15 metres de longitud, del qual es conserven fins a tres filades amb una altura màxima d'1,10 metres. El mur *b* modificà el traçat original de l'edifici en tot el terç oriental i es va obtenir com a resultat final una planta en forma de ferradura. Les remodelacions es completen amb la probable eliminació de la columna central i la compartimentació i habilitació de la cambra als nous usos del recinte. Aquestes remodelacions afectaren especialment la meitat oriental de l'edifici, on les restes d'ocupació arriben, com ja hem esmentat abans, fins a la roca mare.

Conjunt IV

Les restes associades al conjunt IV es varen trobar a l'àrea meridional de la cambra per sota del subconjunt IIIA6 i, a l'oest, per sota del IIIA4. En tots aquests sectors, la topografia del terreny presentava un desnivell força acusat que afavorí la conservació dels sediments corresponents a l'ús original del talaiot.

El conjunt IV es definí a partir de dos subconjunts sedimentaris superposats (IVA1 i IVA2) amb una potència que variava entre els tres i els vint-i-quatre centímetres. Tots dos estaven formats per sediments sorrencs poc compactes i es diferenciaven bàsicament per la seva coloració que, en el cas del IVA1, era marró fosc, i marró amb taques groguenques en el del IVA2. Al subconjunt IVA1 destacava una proporció més gran de cendres i carbons i també la presència de fragments d'un compost argilós amb empremtes vegetals, possiblement restes del que degué ser la coberta de l'edifici.

Pel que fa a les estructures, el mur perimetral del talaiot (mur *a*) és l'únic associat al conjunt IV i només ha conservat dos terços del seu traçat original, ja que la part oriental va ser modificada posteriorment pel traçat del mur *b*. Es tracta d'un mur de doble parament amb reompliment de terra i pedres, com és habitual en aquest tipus d'edificis. La seva amplada oscil·la entre 2,88 metres i 3,23 metres i l'altura màxima conservada és d'1,85 metres, amb una lleugera aproximació de les filades cap a l'interior, tal i com succeeix al T1 i al T2. El parament extern, amb dotze metres de diàmetre, està format per grans carreus col·locats generalment a trencajunt. Les pedres del parament intern són de mida mitjana i conformen un aparell poligonal força regular que delimita una cambra de 6,70 metres de diàmetre.

Els materials associats al conjunt IV són pocs i varen ser trobats amb un alt índex de fragmentació. Es tracta d'alguns bocins de ceràmica a mà entre els quals destaquen formes ben conegudes en el repertori talaiòtic del mateix jaciment (conques, vasos i olles –esfèriques, ovoides i pitoides–). També es varen trobar dos punxons d'os, un d'aquests completament cremat (figura 5.2).

De les restes de fauna trobades sobre el pis d'ocupació, es va agafar una mostra (falange d'ovicàpid) que proporcionà una datació corresponent a l'ús original del recinte (KIA-22259: 2695±25 BP).¹

El conjunt IV ha conservat les úniques restes de l'ocupació talaiòtica que no foren destruïdes durant la posterior remodelació testimoniada en el conjunt III. Una remodelació que afectà també el sistema de coberta, ja que va suposar prescindir de la columna central que caracteritza aquest tipus d'edificis.

INTERPRETACIONS SOBRE LA SEQÜÈNCIA D'OCUPACIÓ DEL TALAÏOT 3

El T3 de Son Fornés és l'únic dels tres talaiots excavats al jaciment que ha patit ocupacions posteriors al seu ús original en època talaiòtica. Les excavacions han documentat la seqüència estratigràfica d'aquests processos i també els materials mobles i les estructures associades a cadascuna de les fases d'ocupació. La seva construcció es remunta possiblement a principi del segle IX cal. ANE, no gaire lluny de l'edificació del T2.

Ben igual que el T1 i el T2, el T3 és un recinte de planta circular i construcció ciclòpia, amb l'accés orientat al sud-est. De tots tres, és el que posseïa la cambra més espaiosa (6,7 metres de diàmetre davant dels 6,6 metres del T1 i dels 4,2 metres del T2), tot i que el diàmetre exterior del monument és el més reduït (dotze metres, enfront dels 14,4 metres del T2 i dels 17,3 metres del T1) (figura 6). En altres paraules, l'amplada dels murs del T3 és, amb diferència, la més petita dels tres talaiots, però els seus paraments varen ser capaços de tancar un espai interior més ampli. No s'han conservat estructures interiors d'aquest moment inicial d'ocupació, ni tan sols la columna central, ja que presumiblement les seves restes varen ser extretes amb motiu de la remodelació que va experimentar l'edifici en època posttalaiòtica. Sols un paquet sedimentari d'època talaiòtica de pocs centímetres de potència, i només en un sector de l'antiga cambra, va romandre intacte sobre la roca mare. És per aquest motiu que resulta molt difícil suggerir la funcionalitat original del T3. Malgrat això, les dimensions de la cambra i la possible absència de compartimentacions de l'espai indicarien un tipus de pràctiques en què coincidiria un considerable nombre de persones i/o de béns. Podríem pensar, per exemple, en un espai col·lectiu de reunió, diferent de l'àmbit molt més reduït del T2, o bé en un lloc apte per a l'emmagatzematge. En qualsevol cas, els materials recuperats no presenten cap indicatiu tècnic o funcional adient amb l'àmbit residencial d'un personatge o grup destacat de la comunitat. D'altra banda, l'absència de material lític, especialment molins, morters o percussors esfèrics, molt comuns a les habitacions talaiòtiques, tampoc no suggereix un ús merament domèstic.

En algun moment del segle IV ANE, les runes del T3 varen ser objecte d'un reaprofitament que implicà importants remodelacions. Aquesta reforma afectà el sector de l'accés i l'àrea septentrional del parament intern. Per un costat, els brancals que conformaven

¹ Intervals de calibratge (Calib 5.1, corba IntCal04): 864 - 816 cal. ANE, 1σ; 899 - 810 cal. ANE, 2σ.

l'entrada al talaiot varen ser reorientats, alhora que es construï un llindar i un esglaó d'accés. Altrament, es construï un mur de tendència curvilínia en el terç oriental, que afectà el parament intern del mur que tancava l'edifici i modificava i reduïa l'àrea original de la cambra. A aquesta fase d'ocupació pertanyen la majoria de les estructures documentades. Entre les més destacables trobam la plataforma quadrangular feta amb paret seca (tal vegada un altar), amb un enllosat als peus amb clars indicis de termoalteració però sense materials associats. Aquestes elements, juntament amb les estructures de fang que folraven i immobilitzaven sengles contenidors ceràmics i que s'associen espacialment a cubetes excavades a la roca, suggereixen una funcionalitat que s'allunya de l'àmbit domèstic tal i com el coneixem fins ara a Son Fornés.

L'absència d'estructures de manteniment com ara llars de foc, pseudoimpluvia, banquetes, cisternes o taules, característiques de les cases posttalaiòtiques de Son Fornés, combinada amb la singularitat de les estructures trobades i la monumentalitat de l'edifici, reforcen la hipòtesi que es podria tractar d'un recinte amb una funció supradomèstica. Els resultats de les anàlisis del material ceràmic, lític, botànic i faunístic, actualment en curs, ens permetran aprofundir en aquesta qüestió.

La darrera fase d'ocupació del T3 es va produir al voltant dels segles II i I ANE i va consistir en l'aprofitament d'alguns elements d'estructures prèvies (l'extrem septentrional del mur divisor de la cambra i la superfície de la plataforma adossada). L'equipatge artefactual documentat en aquest context no ens permet plantejar cap funció concreta per a aquest edifici. Amb posterioritat al seu abandonament definitiu, aquest indret va ser freqüentat ocasionalment fins a principi del segle II DNE.

AGRAÏMENTS

Volem agrair la col·laboració de totes les persones que varen participar activament en l'excavació del talaiot 3 i en el posterior processament de part dels materials: Lourdes Andúgar, Paz Balaguer, Selina Delgado, José Lull, Camila Oliart, M. Eugenia Orejuela, Paula Paredes, Isabel Piña, Nacho Soriano. Volem també agrair la col·laboració de les persones encarregades de la planimetria i el dibuix arqueològic: Jesús Bellón, Eva Celdrán, Ermengol Gassiot, Sylvia Gili, Carles Gisbert i Quim Oltra. Sense la seva feina aquest article no hauria estat possible. També volem fer esment del suport econòmic del Consell de Mallorca i de la Fundació Son Fornés en la realització dels treballs de camp, així com dels diferents projectes de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca-AGAUR de la Generalitat de Catalunya (Programa Beatriu de Pinós 2005 BP-A 10094; Projecte de Recerca Batista i Roca 2007 PBR 18; Grup de Recerca Consolidat 2005SSGR 01025) que han contribuït al finançament d'aquesta recerca.

BIBLIOGRAFIA

- AMENGUAL NICOLAU, P. M. (2006): *L'Edifici G4 de Son Fornés. Elements de pervivència i de canvi en la producció ceràmica dels s. VI-V ane com a indicadors arqueològics de la transició del Talaiòtic al Posttalaiòtic*. Treball d'Investigació. Universitat Autònoma de Barcelona.
- CASTRO, P. [et al.] (1999): *Proyecto Gatas II. Los sondeos arqueológicos*. Sevilla: Conselleria de Cultura de la Junta d'Andalusia.
- DÍEZ, T. [et al.] (1980): «Excavaciones en el yacimiento de Son Fornés (Montuiri, Mallorca)». *Noticario Arqueológico Hispánico*, 9, pàg. 313-378.

- DÍEZ, T. [et al.] (1981): «Procesos de trabajo en la construcción del Talaiot nº 1 de Son Fornés (Montuïri, Mallorca)». *Pyrenae* 17-18, pàg. 211-230.
- DUEÑAS, J. [et al.] (1986): «Ordenación y funcionalidad de un espacio en una casa talayótica: Son Fornés, Mallorca». (Seminario de Arqueología y Etnología Turolense) *Arqueología Espacial* 9, pàg. 59-77.
- GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA, M. E. (1984 a): *Son Fornés I: La fase talayótica*. British Archaeological Reports, International Series 209. Oxford.
- GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA, M. E. (1984 b): «Estudio Comparativo de los Talaiots 1 y 2 de Son Fornés (Montuïri, Mallorca)». A: CHAPMAN, R.; WALDREN, W.; KENNARD, R. (ed). *The Deya Conference of Prehistory*. British Archaeological Reports, International Series 229, pàg. 1239-1257.
- GASULL, P.; LULL, V.; SANAHUJA, M. E. (1984 c): «La habitación nº 5 de Son Fornés (Montuïri, Mallorca): modelo de una vivienda talayótica». A: CHAPMAN, R.; WALDREN, W.; KENNARD, R. (ed). *The Deya Conference of Prehistory*. British Archaeological Reports, International Series 229, pàg. 1259-1297.
- GONZÁLEZ MARCÉN, P. (1989): *Periodización en arqueología: el caso del postalayótico mallorquín*. Treball d'investigació. Universitat Autònoma de Barcelona.
- LULL, V. [et al.] (2001): *La prehistòria de les Illes Balears i el jaciment arqueològic de Son Fornés*. Mallorca: Fundació Son Fornés.
- LULL, V. [et al.] (2002): *9a Campanya d'excavacions sistemàtiques al Jaciment Arqueològic de Son Fornés (Montuïri, Mallorca)*. Memòria dipositada al Consell de Mallorca.
- LULL, V. [et al.] (2003): *10a Campanya d'excavacions sistemàtiques al Jaciment Arqueològic de Son Fornés (Montuïri, Mallorca)*. Memòria dipositada al Consell de Mallorca.
- LULL, V. [et al.] (2005): *11a Campanya d'excavacions sistemàtiques al Jaciment Arqueològic de Son Fornés (Montuïri, Mallorca)*. Memòria dipositada al Consell de Mallorca.
- LULL, V. [et al.] (2006): *12a Campanya d'excavacions sistemàtiques al Jaciment Arqueològic de Son Fornés (Montuïri, Mallorca)*. Memòria dipositada al Consell de Mallorca.
- MAYORAL, F. (1983): *Aproximación al Estudio de la Fase Postalayótica Mallorquina: la Cerámica. Área de Arqueología*. Treball d'investigació. Universitat Autònoma de Barcelona.
- MICÓ, R. (2005a): *Cronología absoluta y periodización de la Prehistoria de las Islas Baleares*. British Archaeological Reports, International Series 1373.
- PALOMAR, B. (2005): *La ceràmica postalaiòtica de Mallorca. Significació econòmica i social dels canvis en el procés productiu entre c. 450-250 cal. ANE. El cas de Son Fornés, Montuïri*. Tesi doctoral. Departament de Prehistòria. Universitat Autònoma de Barcelona.

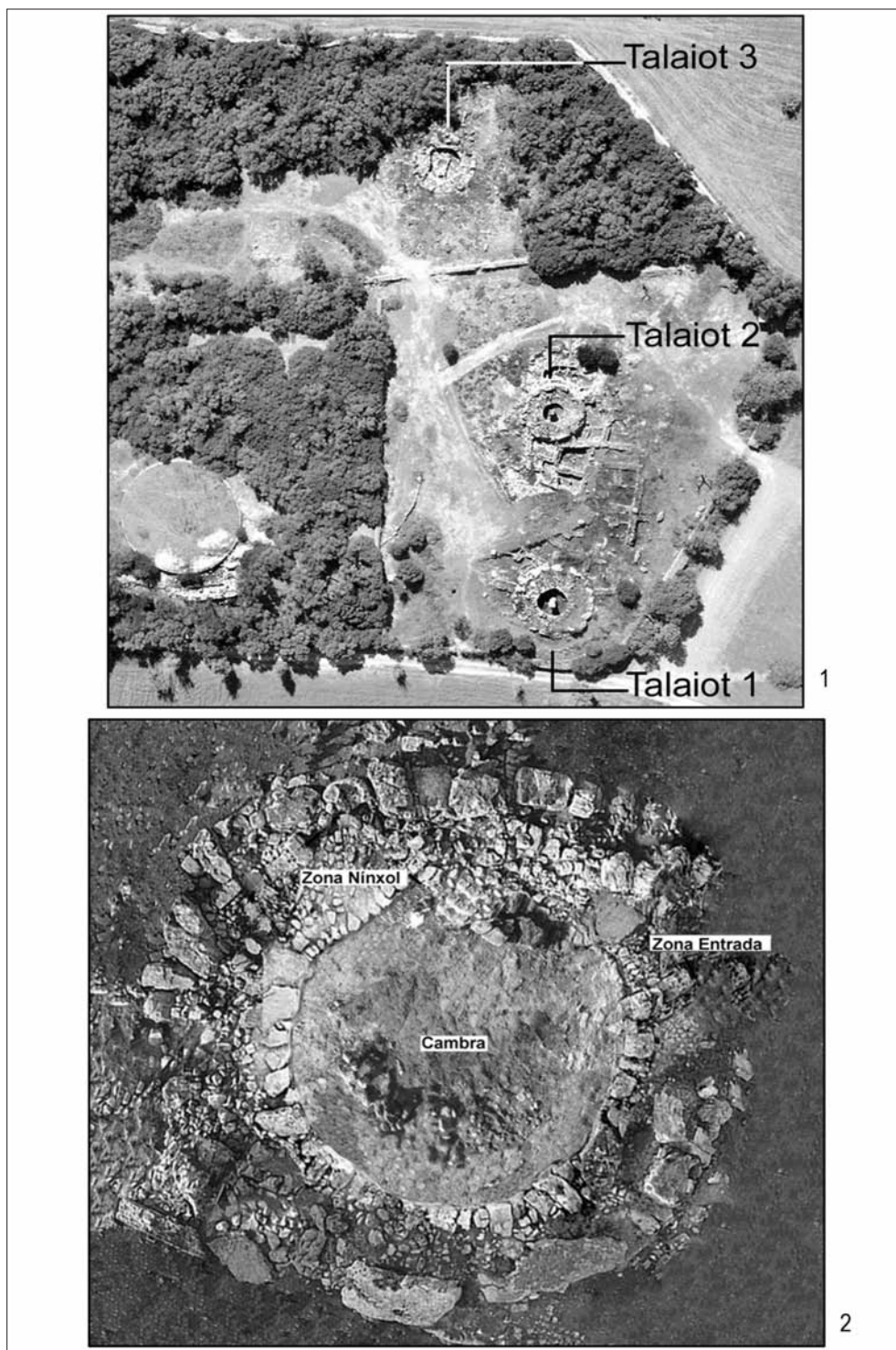

Figura 1. (1) Fotografia aèria dels tres talaiots excavats. (2) Talaiot 3 de Son Fornés. Fotogrametria de l'inici de l'excavació amb delimitació de sectors: zona nínxol, zona entrada i cambra.

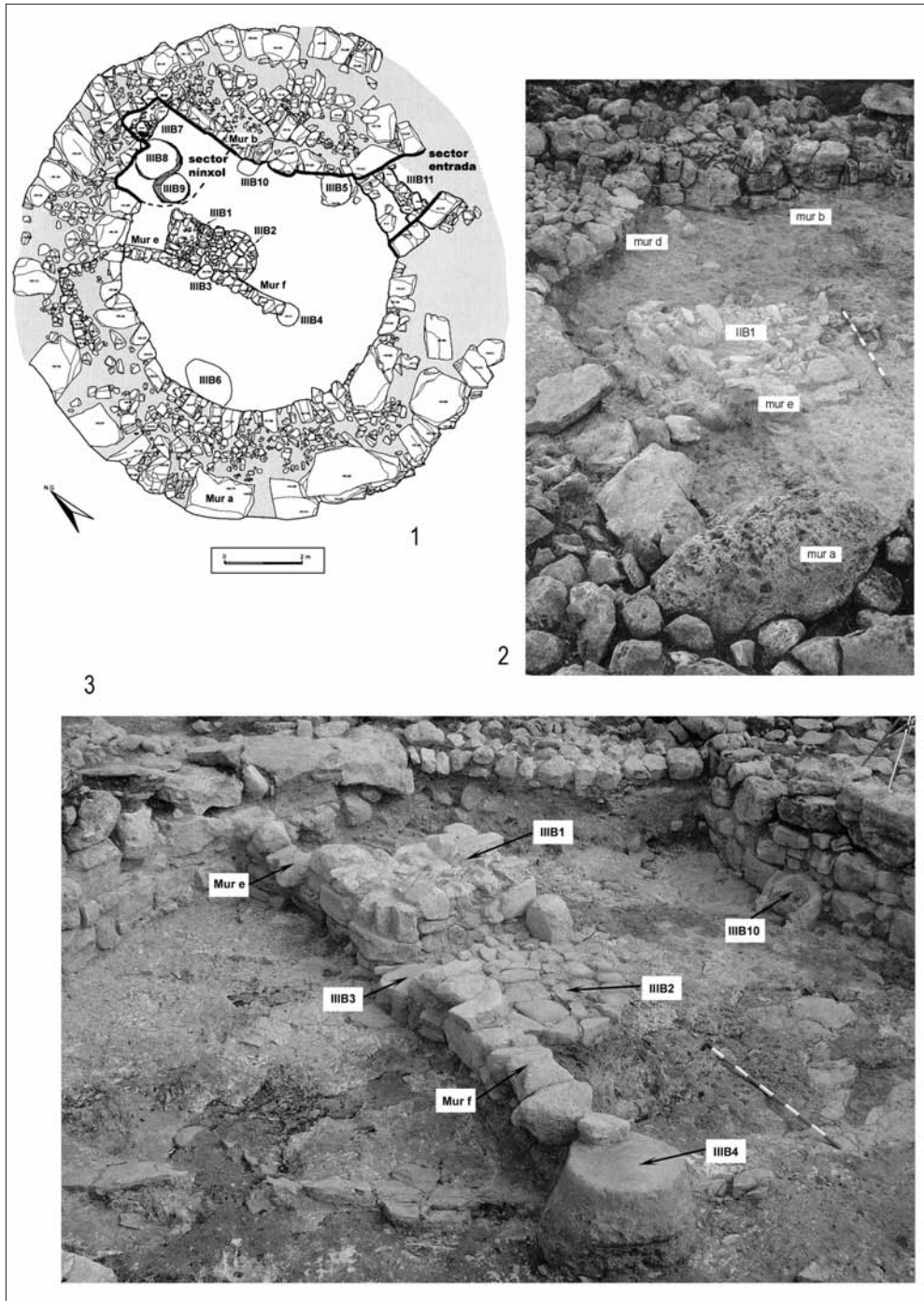

Fig. 2. (1) Talaiot 3 de Son Fornés. Planta final. Amb una trama més forta s'indiquen les remodelacions del parament intern en època posttalaiòtica. (2) Conjunt II: espai enllosat i mur e. (3) Conjunt III: estructures associades. A la part superior es pot apreciar l'extensió i la potència estratigràfica del sector «ninxol», delimitat pel mur c, encara no excavat.

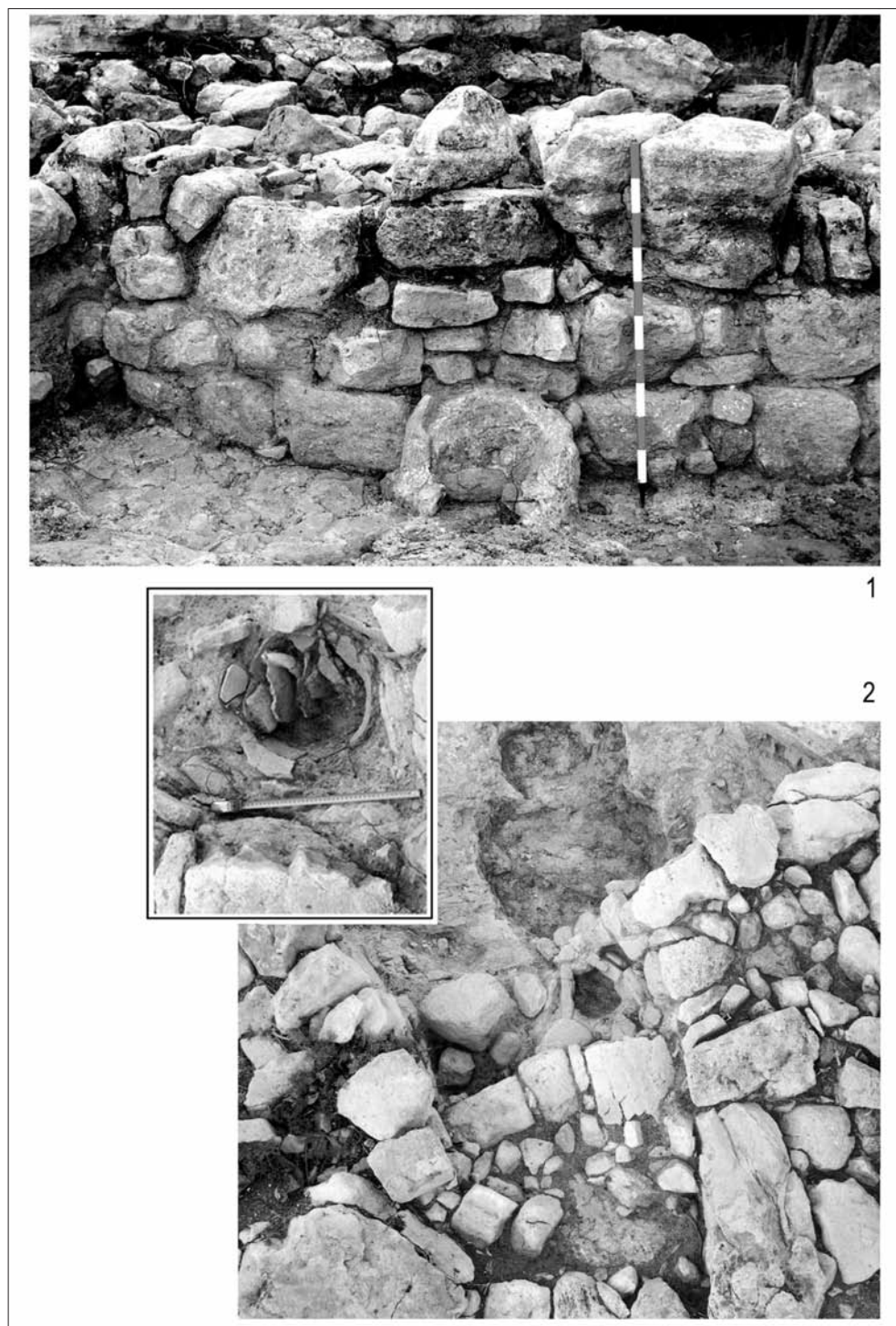

Fig. 3. (1) Estructura IIIB10 un cop excavat el recipient ceràmic. (2) Estructura IIIB7 amb detall del recipient ceràmic *in situ* i cubetes IIIB8/IIIB9.

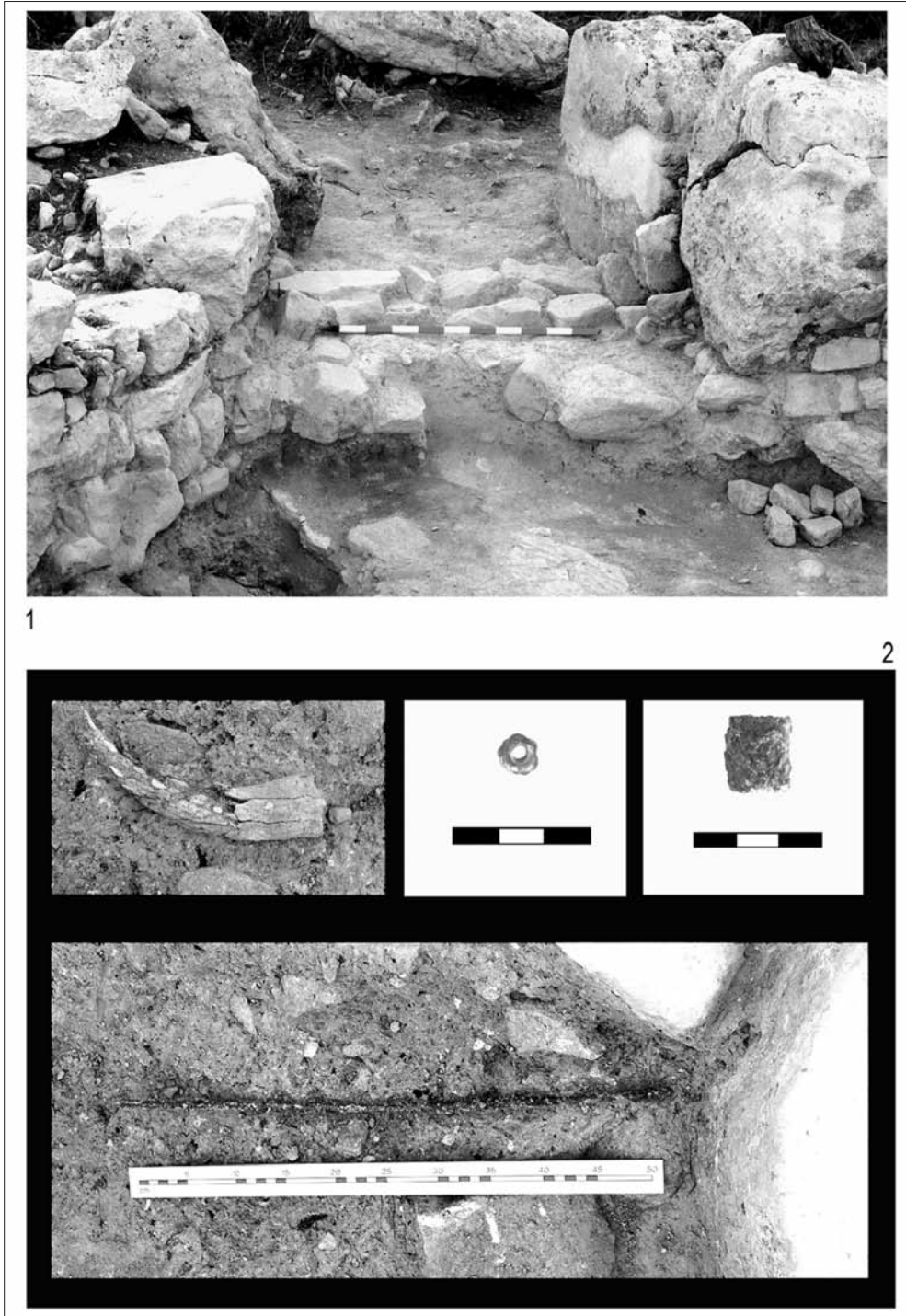

Fig. 4. (1) Conjunt III: accés a l'edifici. (2) Materials del conjunt III: banya de bòvid, dena de pasta de vidre, objecte tubular de bronze i vara de bronze *in situ*.

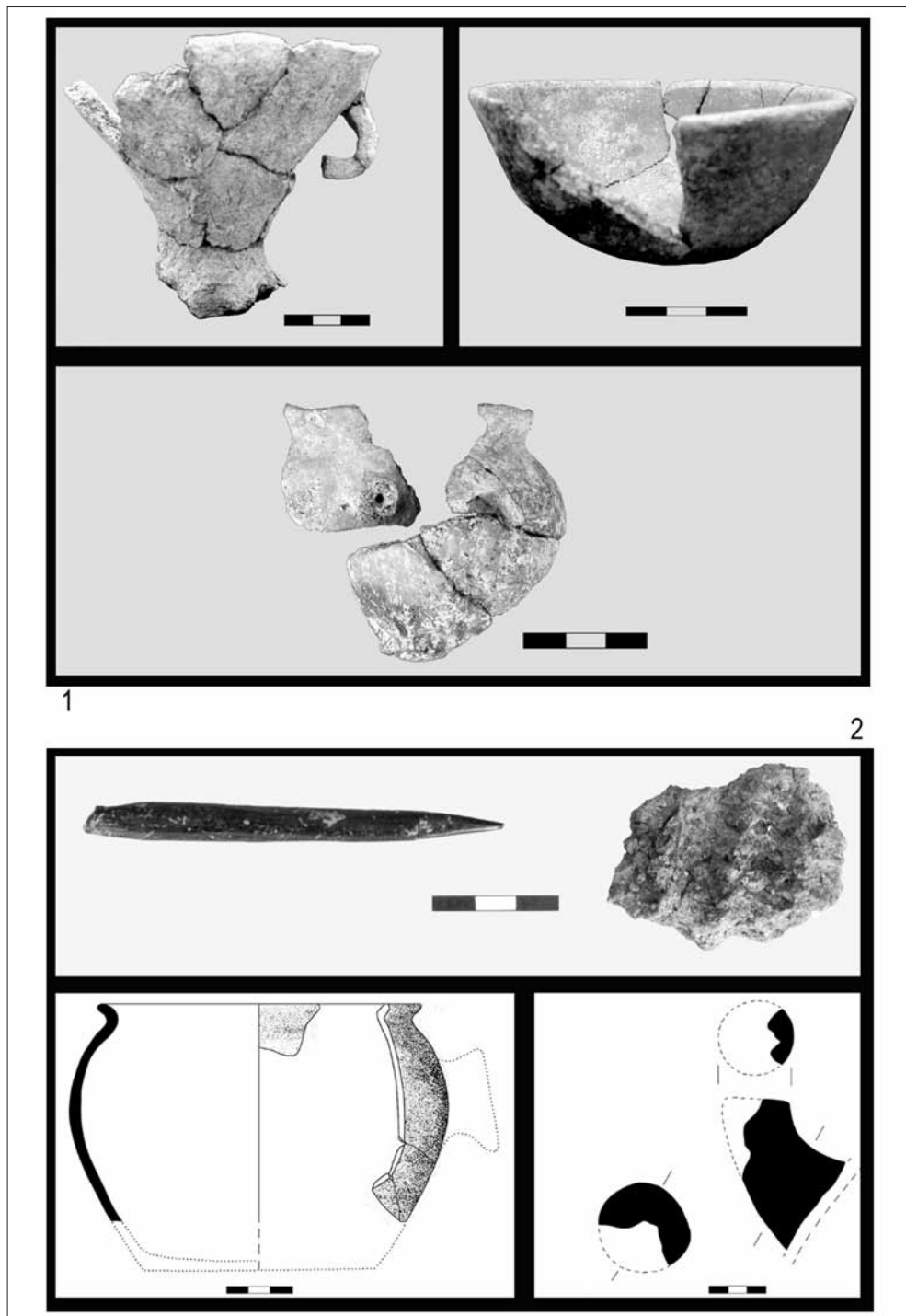

Fig. 5. (1) Recipients ceràmics del conjunt III. (2) Materials del conjunt IV: olla, agafador de pitoide, punxó d'os i restes de sostre.

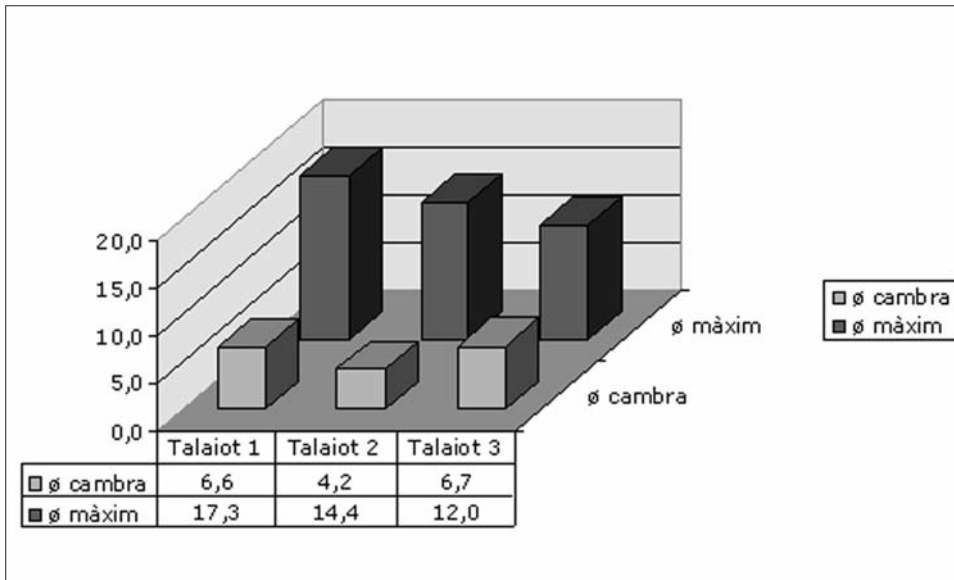

Fig. 6. Gràfica comparativa de les dimensions dels tres talaiots de Son Fornés.